

Castell de Mataplana amb la seva situació actual. Fotografia de Jordi Gironès

Geografia i medi natural

El castell de Mataplana no sembla haver estat destinat a una funció estratègica d'un pas important perquè, en lloc d'estar situat prop de la vall del riu Merdàs, vigilant el camí que unia les viles medievals de Ripoll i la Pobla de Lillet, va ser edificat amagat dins la clotada que forma la serra de Montgrony pel seu cantó sud.

Està situat prop del coll de Pla de l'Espluga en el camí que uneix Gombrèn amb la vila de Castellar de n'Hug i quelcom separat del camí que, a través del Pla de la Molina, assoleix el santuari de Sant Pere de Montgrony.

L'indret actualment és dominat per les pinedes de pi roig amb boix amb alguns caducifolis —entre ells el faig— en els racons més ombrívols.

La història

Situat al comtat de Cerdanya, el castell va ser el centre d'una important baronia, encara que inicialment no comprenia un territori gaire gran. El castell tenia una capella, Sant Joan de Mataplana. La història dels dos edificis està estretament lligada a la família Mataplana. Aquest cognom apareix per primera vegada en un document l'any 1086. L'escrit acredita la concessió que Guillem de Cerdanya va fer a Santa Maria de Lillet, i hi figura la signatura d'Hug de Mataplana.

Per la situació del castell, poc enlairat, i pel fet de ser esmentat sovint com a casal, suposem que la seva funció era més la de residència familiar que no la de vigilància i defensa. De fet, a partir del s. XIV, va deixar d'anomenar-se castell; en la majoria de

Entrada restaurada del castell. Foto de Jordi Gironès

documents posteriors, és esmentat com a *domus*. Pel que fa a les persones que hi van residir, Hug de Mataplana (1173-1213) destaca entre els seus familiars per l'afecció a l'art trobadoresc, que el portà a ser un gran protector d'alguns dels trobadors de l'època. Això explica les mencions que els trobadors Guillem de Berguedà i Vidal de Besalú van fer del castell de Mataplana. De fet, el mateix Hug de Mataplana va compondre algunes obres amb bons resultats.

Al s. XIII, el cognom familiar es va perdre temporalment quan l'única pubilla que quedava, Blanca de Mataplana, es va casar amb Galceran d'Urtx. Aquest matrimoni va significar l'aportació, entre altres propietats, de la vall de Toses a les possessions dels Mataplana. D'aquesta època data el primer document escrit que fa referència a l'església. Blanca i el seu fill, Ramon d'Urtx, van fundar un benefici cada un. Així hi havia dos càrrecs eclesiàstics associats a l'església. Això significava dues rendes per a compensar els serveis exercits. Els dos beneficis es van refondre en un de sol, que va existir fins al s. XVIII. Hi ha constància que l'any 1349, un sacerdot havia de residir a l'indret per a tenir cura de la capella.

El cognom familiar es va recuperar amb el fill de Ramon d'Urtx, Hug de Mataplana, i va ser substituït al cap de poc temps pel de comtes de Pallars arran del seu matrimoni amb Sibilla, la pubilla del comtat. Això va significar l'entroncament amb una família d'un nivell superior, però no va implicar gaires canvis; fins i tot la baronia continuà com a baronia de

Mataplana, Sí que va afectar el lloc de residència familiar. En aquesta època, la funció de residència que havia exercit el casal es va acabar, ja que Ramon d'Urtx se'n va anar a residir a la Pobla de Lillet, on la família Mataplana s'havia fet construir un casal.

No totes les propietats dels Mataplana, a les quals s'havien afegit les dels Urtx des del casament, van passar a pertànyer a la nova família Pallars–Mataplana. El testament de Ramon d'Urtx disposava que les seves possessions es venguessin. Volia reparar les injúries que ell i la seva mare, Blanca, havien comès, injúries recollides en dos llibres. Posteriorment es va recuperar el patrimoni dels Mataplana, si bé es va perdre gairebé tot el que hi havia aportat la família Urtx. Al s. XIV la baronia de Mataplana comprenia: Toses, Gombrèn, Santa Cecília de Riutort, Saus, Lillet, Brocà, Palomera, Aranyonet, Montgrony, Maians, Rus, Castellar, Sant Jaume de Frontanyà i Sant Martí de la Nou.

L'any 1374, els comtes de Pallars van vendre la baronia de Mataplana i la vall de Toses a Pere Galceran de Pinós. Aquest va aconseguir així introduir-se al Ripollès, alhora que ampliava les seves propietats del Berguedà. Pere Galceran, dos anys més tard de la compra, va vendre part d'aquestes noves propietats, en no poder fer-se càrrec de l'enorme despesa. Entre les possessions que va vendre a l'abat de Sant Joan de les Abadesses hi havia el terme de Mataplana. D'aquesta manera el monestir de Sant Joan es va convertir en el principal amo de la vall. L'abat va confirmar als habitants del barri les mateixes franqueses i llibertats que ja els havien concedit alguns membres de la família Mataplana.

L'any 1377 l'abat Ramon de Sant Joan va renovar el pacte d'arrendament del castell de Mataplana i les terres que l'envoltaven a Joan Guillem de Fabre. Es fan referències a l'edifici més com si fos un mas que un castell. Pel que fa a l'església, després de la venda va entrar en una etapa de decadència. L'edifici va passar a ser una simple capella rural, que depenia de la parròquia de Sant Pere de Montgrony. Amb les visites pastorals del s. XVII es va intentar millorar el culte fent amonestacions. L'any

1618 es va ordenar l'acabament de les parets i la construcció de la coberta, amb una volta ben peculiar.

Malgrat aquests intents per evitar-ho, la decadència de la capella va continuar. Al setembre de 1832, el bisbe Corcuera va ordenar que no s'hi celebrés el culte, després d'haver descobert que servia de magatzem de fulles d'oms per a l'alimentació dels porcs. El culte va tornar a tenir-hi lloc l'any 1859, l'església va quedar pràcticament abandonada després de ser profanada l'any 1936. Va restar així fins l'any 1969, quan va ser restaurada i s'hi tornà a celebrar culte.

Les restes del castell

L'any 1986 van començar les campanyes d'excavacions que van aportar més informació sobre l'antic castell. Les que es van fer entre els anys 1986 i 1990 foren dirigides per M.Riu, J.F.Cabestany i P.Bertran. Fins llavors s'havia cregut que les restes que es feien visibles al turonet que hi ha davant la capella eren les

escasses ruïnes que quedaven del castell. Després de la tasca realitzada l'any 1986, es va fer evident que el que es veia era la part superior d'un gran edifici que era colgat de terra i runa. A partir del 1990 assumeixen la direcció de les excavacions X.Raurich i A.M. Mestre. També es va començar, l'any 1989, a excavar les cases del veïnat de la fortificació.

La fortificació

El castell respon, com a mínim, a dues etapes constructives. Per una banda, és un bon exemple del castell torrasa, típic del s.XII. Per altra banda, hi podem apreciar el pas d'un castell concentrat cap a una fortificació, organitzada al voltant d'un pati, seguint les formes típiques d'un castell gòtic. Hi ha indicis que ens permeten parlar d'una altra etapa, anterior al s.XII, en què s'hauria construït una torre de planta circular, després enderrocada.

D'acord amb els descobriments de les excavacions, una gran torre de planta rectangular va ser construïda després d'enrunar la

Interior del castell. Fotografia de Jordi Gironès

*Interior del castell.
Fotografia de
Jordi Gironès*

circular. Aquesta nova construcció feia 4,5 m d'ample per 16,8 m de llarg a la banda interior. A peu pla, la coberta de la torre era feta amb volta de canó. A la planta principal, on hi havia la porta al mur est, la coberta era un sostre de fusta.

Posteriorment, en una altra etapa constructiva, es va construir un clos ampli, que s'obria a la banda oriental de la torrassa rectangular. Segurament es van aixecar diverses construccions a l'interior d'aquest pati. Adossades a la cara sud del mur hi hauria hagut les cambres i la quadra. A la cara nord, el forn, el pastador i el magatzem. Sembla que damunt aquestes construccions, fetes a peu pla, hi havia un pis superior, on s'accedia per una escalinata que ha estat descoberta arran de les excavacions. El segon pis probablement s'alçava sobre la torre i al voltant del pati, i hi podia haver les cambres. La presència d'aquestes noves construccions demostra el pas d'un castell compacte, amb l'estructura típica dels castells del s.XII, a un castell organitzat al voltant d'un pati. Aquesta darrera distribució correspon al tipus de castell característic dels segles XIII i XIV. L'existència d'aquesta segona fase ja s'apuntava amb les primeres excavacions, quan es van trobar elements que componien un arc gòtic.

El veïnat de cases

A la banda sud de la construcció hi havia

el barri del castell. Les excavacions només han afectat cinc habitacions. N'hi havia moltes altres, algunes més properes a la fortificació i altres més allunyades. Les cases, que eren fetes amb murs de pedra seca i cobertes amb lloses, es construïen aprofitant els graons del relleu. És possible que tinguessin dos pisos, sobretot si tenim en compte que no s'ha trobat cap obertura a manera de porta a peu pla. Se suposa que en una de les habitacions, la de majors dimensions, es duïen a terme tasques de transformació del ferro. Aquest veïnat de cases, segurament construït al final del s.XIII, va passar la seva millor època des del seu origen fins a mitjan s.XIV.

Es van trobar algunes peces de ceràmica en aquest jaciment. Les més velles són alguns fragments de terrissa grisa del s.XII, i les més modernes són de final de l'edat mitjana. S'hi van descobrir molts trossos d'olles, alguna gerra, alguna cassola i una paella. També s'hi van trobar ceràmiques cuites en una atmosfera oxidant i altres exemplars de ceràmiques vidrades i decorades del s.XIV.

Nota: escrit extret íntegrament del volum El Ripollès de les guies de la Catalunya Romànica d'Editorial Pòrtic, juny 1999.

Jordi Gironès Vilardebò
setembre de 2007